

УДК 159.922

УКРАЇНА СЬОГОДНІ: ПЕРЕХІД ВІД ДЕІННОВАЦІЙНОЇ ДО ІННОВАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Богуславська О.Г. (м. Запоріжжя)

Анотації

Економічний ріст держав у XXI столітті детермінується ведучою роллю науково-технічного прогресу й інтелектуалізацією основних складових виробництва у всіх сферах економіки. На частину нових або удосконалених технологій, продукції, обладнання, що містять нові знання або рішення, у розвинутих країнах приходить від 70 до 85% приросту валового внутрішнього продукту. Інновації перетворюється в одну з найважливіших сфер, які визначають перспективи економічного й культурного розвитку будь-якої країни. Інтенсивність інноваційної діяльності сьогодні багато в чому впливає на рівень економічного розвитку: у глобальній економічній конкуренції виграють країни, що забезпечують сприятливі умови для інноваційної діяльності.

Economic increase of the states in XXI age is determined by the leading role of scientific and technical progress and intellectualization of basic constituents of production in all spheres of economy. Part of new or improved technologies, products, equipments which contains new knowledges or decisions, in the developed countries gets from 70 to 85% to the increase of gross domestic product. Innovations grows into one of most important spheres which determine the prospects of economic and cultural development of any country. Intensity of innovative activity today in a great deal influences on the level of economic development: countries which provide favourable terms for innovative activity win in a global economic competition.

Ключові слова

ІННОВАЦІЯ, ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ, ДЕРЖАВНА ІННОВАЦІЙНА ПОЛІТИКА, ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ

Вступ

Для теоретичного формування та практичної реалізації системного підходу в інноваційній політиці, перш за все, необхідно чітко визначитися щодо основних понять. Так, інновації доцільно розуміти як новостворені і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери; інноваційна діяльність - діяльність, що спрямована на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок і зумовлює випуск на ринок

нових конкурентоздатних товарів і послуг; інноваційний проект - комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту і (або) інноваційної продукції; інноваційне підприємство (інноваційний центр, технопарк, технополіс, інноваційний бізнес-інкубатор тощо) - підприємство (об'єднання підприємств), що розробляє, виробляє і реалізує інноваційні продукти і (або) продукцію чи послуги, обсяг яких у грошовому вимірі перевищує 70 відсотків його загального обсягу продукції і (або) послуг; інноваційна інфраструктура - сукупність підприємств, організацій, установ, їх об'єднань, асоціацій будь-якої форми власності, що надають послуги із забезпечення інноваційної діяльності (фінансові, консалтингові, маркетингові, інформаційно-комунікативні, юридичні, освітні тощо).

Метою статті є виявлення найважливіших проблем сучасних вітчизняних інноваційних процесів, дослідження світового досвіду щодо обраної проблематики, акцентуація на специфічних проблемах інноваційної діяльності в Україні, що затримують перехід нашої держави в стадію сталого економічного розвитку.

Обговорення проблеми. Здається, одним із напрямів державної програми й повинна бути підтримка, спрямована на створення інновацій. І тут не треба нічого вигадувати. У світі вже накопичено певний досвід. У середині ХХ століття для вирішення нових грандіозних завдань довелося створити систему управління інноваціями, яка, своєю чергою, породила системи управління інноваційними проектами («Манхеттен» – найкраща ілюстрація того). Справжню цінність цього управлінського нововведення у США усвідомили лише через сорок років, а в Росії (єдиній із країн колишнього СРСР) – наприкінці 90-х років. У решті країн – колишніх радянських республіках відтворюються лише результати роботи цього механізму (зазвичай – американська Силіконова долина і технопарки Індії). Але приклади тієї ж таки Індії, не кажучи вже про Ізраїль та Фінляндію, свідчать, що аналіз ситуації із прицілом на особливості економіки держави, її пріоритети і проблеми, зазвичай приводить до створення оригінального, раніше не реалізованого рішення.

Крім того, в Австрії, приміром, людина, котра зробила винахід у галузі екології та енергетики, звільняється від усіх податків; у Німеччині існує приблизний показник заохочень винахідника; у США на це відводять 15% фонду заробітної плати; у Японії теж напрацьовано багато цікавого (тут винахідники мають на рахунках мільйони доларів). Для України ж характерним є загальне фінансування наукових інститутів, яке украй рідко дає позитивний ефект, навпаки, більшою мірою сприяє втраті можливості конкурувати з західними країнами.

Під виглядом інновацій в нашій країні у «модний» напрям можна «закопати» або «освоїти» сотні мільйонів доларів, випустити зо два десятки звітів, захистити з півсотні дисертацій і одержати кілька

державних премій України навіть без найменшої можливості подальшого практичного застосування. У цьому плані наша країна й чиновники від науки домоглися феноменальних успіхів, і такі інновації точніше було б назвати деноваціями. Ще за радянських часів відбулася така реальна історія – професор Массачусету відвідав постійно діючу виставку Інституту надтвердих матеріалів, де було представлено близько 300 розробок, більшість із яких так і залишалася на рівні виставкових зразків. Він був вражений – ця кількість перевищувала кількість розробок знаменитої фірми «Макдоннел-Дуглас». «Навіщо стільки й навіщо так розпорозувати ресурси? Зробіть 10, але доведіть їх до кінцевого споживача», – сказав він.

На початку XXI століття ситуація не змінилася. Так, у Донецькій області було профінансовано в 2008 році підприємство, що збиралося вирощувати свиней і не мала навіть натяку на досвід роботи, 200 млн. гривень виділили на розробку газових (безперспективних на думку фахівців) родовищ на Чорноморському шельфі, 30 млн. грн. було отримано на доробку гелікоптера «Ангел». У фахівців відношення до комерційних перспектив останнього проекту однозначне: «більш реалістично відразу починати будувати літаючу тарілку». І таких прикладів, на жаль, багато.

Проект «інноваційного» бюджету на наступний рік також не викликає оптимізму – фінансування науки скорочується, а система розподілу фінансових потоків не змінюється... Більше того, нині Кабмін розглядає секвестр фінансування науки до 40%, хоча це намагаються не афішувати – адже в чиновників з'явилося нове модне слово – інноваційна політика.

Світовий досвід сформував майже аксіоматичну тезу про те, що важливішим критерієм інноваційної діяльності є ефективність інновацій (перш за все – комерційна ефективність). Тобто, ринок повинен диктувати умови, саме він визначає ефективність розробок. В нашій країні досить часто, акцентуючи увагу на «високому інтелектуальному потенціалі», наукові дослідження та розробки, що фінансуються державою, проводяться «заради науки» та закінчуються на теоретичному рівні. При цьому найоптимальнішим у світі, знов таки на відміну від вітчизняної практики, визнано фінансування з боку держави конкретних перспективних масштабних проектів, які охоплюють суміжні напрями і викликали практичний інтерес у технологічно розвинених країнах. У такий спосіб відбувається прискорення процесу розробки, тобто скорочення часу від ідеї до кінцевого споживача. Країни, де цей інтервал мінімальний, і є науково-технічними лідерами. На жаль, Україна аж ніяк до таких країн не відноситься.

Результати недавньої перевірки Державного агентства з інвестицій і інновацій шокують. У доповідній записці для Кабміну написали, що «єдиним помітним результатом Державного агентства з інвестицій і

інновацій у сфері формування й реалізації державної інвестиційної політики була його фактична бездіяльність».

З одного боку, це закономірно: держава раніше вже займалася інвестиціями. В 1993-1999 роках Державний інноваційний фонд видав 785 млн. гривень на 1809 проектів. Подальша доля великої частини цих грошей характеризується простим словом - «списали». За даними КРУ, за станом на 1 січня 2008 року з 698 договорів, укладених у минулі роки, 624 повністю або частково не виконані. Бюджету не повернуті 370 млн. гривень кредитних ресурсів. На початок 2008 року дебіторська заборгованість становила 171 млн. гривень. Причому 37,4 млн. із цієї суми вважаються «фактично втраченими через виключення позичальників з державного реєстру», а 86 млн. мають високий ризик неповернення.

Сумарно за минулий рік через агентство пройшло 655 млн. гривень на кредити й 143,6 млн. гривень, використаних для здешевлення банківських кредитів. Про ефективність використання наочно говорить наступна цифра. Прибуток агентства - 3 млн. гривень, при цьому основним джерелом доходів стала... оплата комерційними банками відсотків за розміщені на депозитних рахунках коштів. Доходи ж від інвестиційної діяльності склали 14,2 млн., або 2% від суми вкладень в інвестиції. З 16 регіональних відділень агентства 12, по даним КРУ, збиткові, причому в основному вони взагалі ніякої діяльності не вели.

В 2007-м розроблена Концепція державної цільової програми модернізації ринків капіталу. Коштує ця програма суцільно дрібниці (особливо з урахуванням інфляції за три роки) - усього-то 1,9 млрд. гривень. Як і в попередній програмі, проконтролювати реальне виконання запланованих закладів неможливо. Чітких критеріїв у документі немає - одні загальні фрази.

Таким чином, стає ясно, що необхідність розробки й реалізації власної інноваційної політики назріла. Головне, що вона повинна передбачати, – це прозора схема фінансування інноваційних проектів. І серед пропозицій уряду є такі, що заслуговують на увагу. Вони полягають у тому, що гроші повинні переводитися на рахунки компаній під конкретні інноваційні програми, а не на інновації «загалом». Це прогресивна форма, яка вимагає створення відповідної фінансової структури – українського банку реконструкції та розвитку, а також інноваційного й інформаційного центрів, інноваційної біржі для зосередження інноваційних пропозицій і попиту. Такий стратегічний підхід допоможе контролювати витрачання бюджетних грошей, аналізувати ринкові просування, координувати інноваційний процес у всій країні й забезпечувати системну підтримку його розвитку. Досі нічого схожого в нас не було. Це допоможе також цивілізовано працювати в ринкових умовах на міжнародному рівні, що посилить глобалізацію підприємств України та прискорить її інтеграцію в світову економіку.

В Україні «авангардом інноваційної діяльності» деякий час вважали технопарки. Сьогодні ж прийшло розуміння того, що одне з завдань держави – не створювати обраним тепличні умови, як це сталося з технопарками. Адже тут ми зіштовхуємося з ексклюзивними законами для вузького кола осіб. Щоб зареєструвати технопарк, потрібно стати принаймні міністром – адже затверджує їх Кабмін. Тож й ефективність їхня сумнівна, а кількість – аж три! – це радше красива вітрина для країни з 50 млн. населення. Західні країни йдуть іншим шляхом. На Заході просуванням розробок займаються спеціально підготовлені менеджери. Це справжнє мистецтво й окрема наука, не менш складна, ніж наукові розробки. І назвіть, будь ласка, хоч один навчальний заклад України де готують менеджерів інноваційної діяльності. Крім того, необхідно вказати на ще один важливий елемент інноваційного середовища – венчурні фонди й венчурні фірми, які сформували хребет американської інноваційної моделі, що саморозвивається. На жаль, венчурне підприємництво в Україні – це звір про якого мало хто чув, а бачити – зовсім ніхто не бачив.

Тому не дивно, що Україна майже зникла з винахідницької та інноваційної карти світу. За роки незалежності цей напрям діяльності невблаганно згортається. Нині частка нашої країни у світовому обсязі торгівлі наукомісткою продукцією становить якихось 0,1 відсотка. «Виробництво – консервативне: головний біль керівника заводу – як на старому устаткуванні зменшити собівартість продукції. І жодних далекосяжних планів. Перспектива часто залежить не від наукового прогресу, а від курсу долара та світових цін на сировину». Якщо компанія має досить міцні позиції на ринку, її продукція знаходить попит і не відчуває тиску з боку конкурентів, жодні інновації їй не потрібні. Вона зацікавлена в тому, аби змін не було і ситуація залишалася такою ж. А традиційні вдосконалення фінансуються власними або позиковими коштами, рівень ризику мінімальний, але й прибуток невеликий. Венчурному бізнесу тут місця немає, і послуги вчених, консультантів або бізнес-інкубаторів затребувані мало.

За даними Державного комітету статистики України, за 2000 рік (на теперішній час ситуація аж ніяк не покращала) підприємства й організації уклали ледь більше 270 ліцензійних договорів. А у країні серед зареєстрованих об'єктів господарської діяльності близько 8,5 тисячі великих і середніх, а також понад 35 тисяч малих підприємств! Переважно інноваційна діяльність ведеться в таких галузях промисловості, як нафтопереробна, медична, чорна металургія, машинобудування. Але найсумніше те, що вітчизняна продукція оновлюється в середньому лише раз на п'ять років, а на цілком нову, вперше освоєну в Україні, припадає лише 4,1 відсотка серед усіх інновацій. А це свідчить, що технічний рівень нашої продукції здебільшого не відповідає вимогам сучасного ринку.

Певною мірою це відіграло роль і в тому, що Україна посідає лише 95-те місце за індексом залучення прямих іноземних інвестицій. Чи може втішити нас те, що попереду колишні радянські республіки – Азербайджан, Вірменія, Естонія, Казахстан, Латвія, Литва, Грузія, Киргизія, Таджикистан, Білорусь, а за нами лише – Узбекистан (100-те місце).

Нескінченна й алогічна реорганізація системи державного управління інноваційними процесами призвела до того, що в Україні політично, організаційно й навіть морально втрачено готовність використовувати свої чесноти, здобуті за минулі роки. Фахівці були і є. Але найголовнішого – системи впровадження їх у світовий ринок, не створено. Те саме можна сказати й про інших професіоналів: зварників, матеріалознавців, працівників нафтогазової, космічної та багатьох інших галузей. Українська економіка втратила на цьому мільярди доларів. За роки незалежності в Україні було ухвалено близько двохсот державних програм із різних напрямів розвитку. До виконання багатьох із них держава, на жаль, так і не перейшла.

Підготовлено створення нового центрального органу управління – Національного агентства інноваційного розвитку. Здається, залишилося недовго чекати класичного переходу від кількості управлінських структур до створення якісної державної інноваційної програми. Дослідники вітчизняних економічних проблем вважають, що пропонується цілком нова структура, побудована на інших принципах, відмінна від тих, що існували й діяли раніше. Передбачається інакший алгоритм розвитку інноваційної політики. Для його створення зібрано воєдино квінтесенцію досвіду європейців, американців, а також менеджерів азійсько-тихоокеанського регіону. Можливо це вдихне нове життя у вітчизняні інноваційні принципи. Інноваційна програма, що має три основні напрями – промисловий, науковий і регіональний, могла б стати складовою національної доктрини розвитку України, яка визначає майбутнє держави в цілому.

Висновки.

Державна інноваційна політика України повинна формуватися на основі аналізу поточного стану міжнародних тенденцій інноваційної діяльності, комплексного підходу до рішення загальних задач інноваційної політики. Пошук раціональних напрямків інноваційної політики і стимулювання технологічних змін необхідно проводити на перетинанні потреб у перспективних технологіях сучасного і новітнього технологічного укладу, з одного боку, і наявних у державі виробничо-технологічних заділів - з іншого. У результаті цього пошуку можуть бути визначені перспективні напрямки розвитку науково-виробничого потенціалу країни, обрані пріоритети перспективної інноваційної політики.

Перспективи подальших досліджень.

Реалізацію зазначених пріоритетів інноваційної діяльності необхідно здійснювати з урахуванням зміцнення і розвитку ринкової сфери за допомогою: формування і виконання комплексних національних і міждержавних інноваційних програм і проектів у науково-технологічній сфері; створення і розвитку інноваційної інфраструктури; стимулювання освоєння конкурентноздатних технологій разом із модернізацією суміжних виробництв. Це сприятиме створенню конкурентноздатних на світовому ринку підприємств, стимулюванню поширення сучасних технологій і заохоченню експорту інноваційної продукції.

Одночасно для випереджального формування новітнього технологічного укладу в Україні необхідно створювати умови, що включають державну підтримку фундаментальних і прикладних досліджень, удосконалювання інноваційної інфраструктури, підготовку фахівців, наукових і педагогічних кадрів для інноваційної діяльності, активізацію інноваційної діяльності в системі освіти, формування національної інноваційної системи, а також системи охорони, захисту і залучення об'єктів інтелектуальної власності в господарський оборот. Велике значення при формуванні інноваційної політики з метою реструктуризації і підвищення конкурентноздатності промисловості здобуває не тільки вироблення чіткої стратегії, її націленість на формування прогресивних технологічних програм, але і здатність використовувати весь арсенал інструментів прямого і непрямого державного регулювання інноваційної діяльності.

Джерела

1. Удовік С. Нашу інноваційну політику краще назвати деінноваційною // Дзеркало тижня, № 39 (414) 12 – 18 жовтня 2002.
2. Непомнящий Б. Українська інноваційна політика. Що? Де? Коли? // Дзеркало тижня, № 36 (665) 29 вересня – 5 жовтня 2007.
3. Пилянкевич Є. Інноваційна економіка в Україні: «...Вибирайтеся своєю колією» // Дзеркало тижня, № 36 (615) 23 – 29 вересня 2006.
4. Рожен О. Кримський концерт інноваційної самодіяльності // Дзеркало тижня, № 43 (571). С. 5 – 11 листопада 2005.

Стаття надійшла 13.01.2009 р.